

Diagnostika dítěte předškolního věku: Jak zjistit dětský potenciál?

PaedDr. Iva Tomášková

Tlak na individualizaci ve vzdělávání je enormní. Učitelky se proto potřebují zorientovat v předpokladech každého dítěte co nejdříve. Tomu by měla pomáhat pedagogická diagnostika. Jakou metodu ale vybrat, abyste nad špatnou volbou nepálili drahocenný čas? Co je cílem jednotlivých metod a jak často je zařazovat?

Během několika desítek let změnily mateřské školy svůj přístup k výchově a vzdělávání dětí předškolního věku. Již dávno se nejedná pouze o hlídání dětí, ale zejména o jejich **smysluplný rozvoj**, aby každé dítě bylo připraveno na bezproblémový přechod do základní školy a další rozvoj osobnosti, výrazně se mění přístup ke vzdělávání, do popředí vstupuje rozvoj dítěte ve všech jeho stránkách, možnost výběru činností dle schopností a dovedností dětí, vedení k sebehodnocení, vrstevnickému hodnocení a vzájemnému učení.

K zajištění takového přístupu jsou kladeny **velké nároky** na učitelku mateřské školy, která by měla respektovat individualitu dětí, poskytovat dostatek různorodých činností a aktivit, umožnit dítěti rozvíjet svou aktivitu a samostatnost, poskytnout prostor pro řešení různých problémů, věřit ve schopnosti každého dítěte, dát mu možnost spolupodílet se na plánování činností a aktivit.

Předškolní věk je velice důležitým obdobím vzhledem k dalšímu rozvoji každého jedince, jeho vztahu a motivaci k celoživotnímu vzdělávání. V předškolním období se buduje vztah ke čtení, k matematice, k práci, rozvíjí se komunikace, slovní zásoba, schop-

nost porozumět mluvenému slovu, vznikají první přátelství, dítě **se rozvíjí také po stránce sociální**, učí se spolupracovat s ostatními, respektovat potřeby své i ostatních lidí, jinakost druhých, poznává sám sebe, zvládá se domlouvat a kooperovat s ostatními, získávat nové vědomosti, roz-

k dalším činnostem, je nutné pracovat s **diagnostikou dítěte** a s **klíčovými kompetencemi**, které jsou uvedeny a rozpracovány v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání. Jednotlivé klíčové kompetence nám ukazují, k jakým vědomostem, dovednostem, schopnostem a postojům

” V rámci jedné mateřské školy je vhodné si vytvořit jednotný systém pro vedení diagnostiky.

víjí se v jednotlivých gramotnostech. Snaží se uvědomit si, v čem je dobré, jaké jsou jeho silné stránky, jež se snaží rozvíjet, a uvědomovat si i své slabé stránky, s nimiž se učí pracovat.

Dítě předškolního věku **je vedeno k sebehodnocení** a uvědomění si svých možností, čímž je motivováno k další činnosti.

Práce s klíčovými kompetencemi a pedagogická diagnostika

Abychom v mateřských školách pracovali smysluplně, volili jsme vhodné činnosti a aktivity, připravovali kvalitní vzdělávací nabídku, kterou budeme jednotlivé děti rozvíjet a aktivizovat je

bychom dítě předškolního věku měli směřovat, oč usilovat a co by pro něj mohlo být dosažitelné a v jaké úrovni.

V Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání je uvedeno a rozpracováno celkem **pět klíčových kompetencí**: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, komunikativní kompetence, sociální a personální kompetence a činnostní a občanské kompetence. Klíčové kompetence, společně s informacemi o dítěti, slouží k tomu, abychom mohli lépe plánovat vzdělávací nabídku, a tím je efektivně rozvíjet na základě jejich individuálních možností.

K tomu, abychom lépe poznali dítě, s nímž v prostředí mateřské školy pracujeme, využíváme pedagogickou dia-

agnostiku, díky níž **poznáváme dítě a jeho potřeby**. Na základě zjištění pak můžeme navrhovat různá opatření, která jsou zaměřena na podporu jednotlivých dětí, jedná se o průběžné sledování dítěte za určité období, je to průběžný a stále se opakující proces. Závěry využíváme k plánování vzdělávacích aktivit a činností.

Cílem pedagogické diagnostiky je dítě velmi dobře poznat, abychom se v nabídce vzdělávacích činností zaměřili na rozvoj těch oblastí, které potřebuje dané dítě podpořit, poznali jeho silné a slabé stránky a pochopili, jak je motivovat k dalšímu získávání nových vědomostí a rozvíjení svých dovedností, schopností a postojů. Důležitá je znalost zákonitosti rozvoje dítěte předškolního věku, základů vývojové psychologie, klíčové je objektivně pracovat s metodami pedagogické diagnostiky, naučit se pracovat s jejími závěry a využívat je při každodenním plánování vzdělávací nabídky.

Je nutné si uvědomit, že každé dítě je jedinečné, má své potřeby, každé je z jiného rodinného prostředí, každé má jiné podmínky pro svůj rozvoj, vyvíjí se svým tempem, potřebuje jiný přístup, a proto je nutné pracovat s in-

dividualizací vzdělávání a nabízet vzdělávací nabídku podle individuálních možností jednotlivých dětí.

V rámci jedné mateřské školy je vhodné si vytvořit **jednotný systém pro vedení diagnostiky** a dokumentace o rozvoji dítěte, tak aby byl srozumitelný, čitelný a přijatelný pro všechny pedagogické pracovníky včetně asistentů pedagoga. Klíčové je domluvit se, jakým způsobem budou zaznamenány nejen pokroky jednotlivých dětí, ale také doporučení ke zlepšení, a jak se závěry dále pracovat. Je žádoucí, aby učitelé mateřských škol i asistenti **uměli se záznamy o dítěti smysluplně pracovat**, společně konzultovali jednotlivá zjištění a hledali cesty ke zlepšení, dokázali spolupracovat a zvládli nastavit cestu k efektivní spolupráci s rodiči a s ostatními odborníky, pokud to bude zapotřebí. Je důležité, aby závěrům velmi dobře rozuměli a byli díky nim schopni plánovat rozvíjející vzdělávací nabídku, která je šitá na míru každého dítěte.

Záznamy o dítěti je potřeba v pravidelných intervalech doplňovat a při plánování jednotlivých činností z nich pak vycházet. Četnost doplňování záznamů se může vzhledem k jednotli-

vým dětem lišit. U některých dětí stačí záznamy doplňovat jednou za půl roku, u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami i častěji.

Vstupní, průběžná a výstupní diagnostika

V prostředí mateřské školy využíváme všechny tři typy pedagogické diagnostiky: vstupní, průběžnou a výstupní.

Vstupní diagnostikou zjišťujeme výchozí úroveň vědomostí a dovedností. Při vstupní diagnostice využíváme pozorování dítěte, sledujeme jeho projevy v jednotlivých činnostech, při kooperaci s ostatními, jak je schopno zapojit se do činnosti, jak komunikuje, jak se adaptovalo na nové prostředí. Vše je doplněno analýzou jednotlivých prací dítěte a rozhovory s ním. Velmi důležité jsou také vstupní informace o dítěti ze strany rodičů, které jsou pro nás velmi cenné k pochopení chování, projevů a potřeb dítěte. Vstupní diagnostika je pro nás klíčová, abychom mohli stanovit, na jaké úrovni se dítě nachází, a uvědomit si, kam ho chceme dostat. Podle toho poté zvolíme vzdělávací nabídku a vhodné prostředky pro rozvoj dítěte.

Co můžeme zjistit pozorováním

Pozorování dítěte v rámci diagnostiky využíváme nejčastěji, protože pomocí něho můžeme zjistit, čemu při hře dává přednost, jaká je jeho slovní zásoba, jaké jsou vyjadřovací schopnosti, komunikace s vrstevníky i s dospělými, jak se dokáže domluvit, jakou roli nejčastěji při hrách zastává, jak respektuje ostatní a jaký k nim má vztah, jaký má vztah k různým činnostem, jak dokáže respektovat pravidla, jak zvládá být samostatné, které hry si vybírá, jak vnímá okolí, jaký má vztah k okolnímu světu, k přírodě, jaké je jeho rodinné zázemí, jaké má podmínky k rozvoji, jaké jsou jeho zkušenosti, vědomosti, jakou má představivost, fantazii a na jaké úrovni je jeho myšlení.

Průběžnou diagnostiku využíváme k pravidelnému a průběžnému sledování a zaznamenávání pokroků dítěte do záznamových archů. Mělo by jít opět o promyšlené a systematické pozorování doplněné rozhovorem, analýzou výsledků výtvarných a pracovních činností, aktivit a her, abychom mohli určit, zda je nabízená vzdělávací nabídka pro rozvoj dítěte vzhledem k jeho individuálním možnostem a schopnostem vhodná. Zde je nutné si také uvědomit a stanovit cíl s ohledem na skutečnost, kam chceme dítě posunout, co chceme, aby zvládlo. Zároveň si stanovíme, jaké prostředky k dosažení daného cíle využijeme, abychom poznali, zda jednotlivé činnosti vedou k cílenému rozvoji dítěte.

I v této fázi je důležitá spolupráce s rodiči. Je velmi žádoucí informovat rodiče nejen o jednotlivých pokrocích, ale také o případných neúspěších, společně přijmout opatření, pokud by to bylo nutné. V případě, že dítě nedosahuje stanovených a pro něj dosažitelných cílů, je nutná úzká spolupráce s rodiči a odborníky pro včasnou intervenci a poskytnutí podpůrných opatření a hledání dalších možných cest k rozvoji všech složek osobnosti dítěte a zajištění maximálního rozvoje.

Výstupní diagnostika nám na základě dobře vedených záznamů o dítěti sděluje aktuální úroveň vědomostí a dovedností. Díky výstupní diagnostice můžeme stanovit prognózu dalšího rozvoje a vzdělávání a stanovit další postupy pro maximální rozvoj. Do záznamů o dítěti je vhodné přehledně

zaznamenávat nejen pokroky v jednotlivých oblastech, ale také návrhy na zlepšení a činnosti, kterými budeme danou oblast rozvíjet, abychom získali harmonicky rozvinutou osobnost dítěte jak po stránce fyzické, tak po stránce psychické.

Metody poznávání dítěte

Pozorování

K poznání dítěte využíváme nejčastěji **pozorování**. Dítě pozorujeme ve všech jeho činnostech a aktivitách. Pokud chceme využít pozorování dítěte v rámci diagnostiky, je nutné, abychom se na pozorování dobře připravili, vypracovali si pozorovací arch, do kterého budeme zapisovat, co jsme viděli, stanovili si cíl, na co se při pozorování zaměříme, koho, kdy a jak dlouho budeme pozorovat, uvědomili si, proč to budeme pozorovat a jaké závěry z pozorování bychom mohli vyvodit.

Výsledky pozorování můžeme zaznamenávat do tabulek nebo do systému, který si předem vytvoříme, nebo můžeme jen volně na list papíru zapisovat průběh hry či činnosti. Pozorování **je nutné opakovat**, jedná se o stále se opakující proces, jelikož se děti neustále mění a vyvíjejí, mění se podmínky, případně prostředí.

Každé pozorování **musí být objektivní**, je tedy třeba zapisovat a zaznamenávat to, co skutečně vidíme a slyšíme, nikoliv co si myslíme či předpokládáme, že uvidíme a uslyšíme. Pozorování můžeme doplnit také i fotografiemi, videi, případně i hlasový-

mi záznamy, které následně můžeme využít při individuálních konzultacích s rodiči. Pozorování je stále se opakující a nikdy nekončící proces, protože se dítě vyvíjí, mění se jeho aktivity, zájmy, prostředí, kamarádi a tužby, a je důležité na tyto změny reagovat a zaznamenávat je a dále s nimi pracovat.

Portfolio dítěte

Dalším velmi vhodnou diagnostickou metodou je **portfolio dítěte**, které nám slouží k posuzování pokroků dítěte a ukazuje cestu, jak dál s dítětem pracovat, jakou volit vzdělávací nabídku, jak postupovat, kolik času mu poskytnout ke splnění daného úkolu, jakou potřebuje podporu a motivaci k další činnosti, pomáhá při rozvoji konkrétních činností, které vyžadují zvýšenou pozornost. Slouží nejen pedagogickým pracovníkům k posuzování pokroků, systematického sledování rozvoje dítěte a hledání optimální cesty ke zlepšení, ale také i rodičům, aby mohli svému dítěti pomoci v jeho rozvoji. Slouží také samotným dětem jako zpětná vazba a motivace k další činnosti a k rozvoji sebehodnocení.

Portfolio dítěte je také **velmi dobrým komunikačním prostředkem** mezi pedagogickými pracovníky, rodiči a dítětem a nástroj pro shromažďování informací o dítěti, o jeho výsledcích v učení, o jeho rozvoji a hodnocení za určité období a za tím účelem, abychom mohli stanovit kroky ke zlepšení nebo k rozvoji celé osobnosti.

S portfoliem pracují pedagogičtí pracovníci, zakládají do něj různé pracovní listy, dotazníky rodičů, případně i záznamové archy pokroků dítěte. Práce s portfoliem jim přináší konkrétní **důkazy o pokrocích dítěte**, jež ukazují, na které oblasti je potřeba se zaměřit a které je nutné podporovat. Tyto pokroky, případně další zjištění, mohou konzultovat s ostatními, případně i s odborníky. Mohou s nimi pracovat také děti, a to tím způsobem, že si také zakládají výsledky výtvarných či pracovních činností, které chtějí mít v portfolio, aby viděly, co se jim podařilo či kde viděly svůj pokrok, komuni-

kují nad portfoliem s učitelkou, s asistentem pedagoga, s kamarádem nebo s mámou a tátou, a tak jsou motivováni k další činnosti. Rodiče se mohou na tvorbě portfolia také podílet, a to tím způsobem, že do něj vkládají fotografie dětí z domácího prostředí a poskytují další důležité informace o dítěti.

Analýza produktů

Analýza produktů dítěte může být prováděna analýzou výtvarných prací, pracovních činností, kresby postavy, konstruktivních činností, výsledky didaktických a jiných herních činností. Tímto rozbořením můžeme sledovat, jak dítě pracuje, zda činnost dokončí, kolik času potřebuje k dokončení různých činností, jaká je jeho představitelství, fantazie, myšlení. Při rozboru výtvarných prací můžeme zjišťovat úchop tužky, přítlak, řešení prostoru, vedení čar, námět, volbu materiálu, tedy aktuální a konkrétní schopnosti a dovednosti. Některé pracovní listy, kresbu postavy, případně fotografie můžeme shromažďovat v portfoliu k následnému porovnávání s dalšími výsledky dětských výsledků.

Anamnéza

Anamnéza je další metodou, kterou můžeme využívat především při přijetí dítěte do mateřské školy. Rodiče prostřednictvím anamnézy sdělují důležité informace, které by mohly souviset s úspěšností vzdělávání. V anamnéze se může objevit, jak se dítě dosud vyvíjelo, zda porod proběhl bez problémů, zda je dítě náchylné k různým nemocem, zda je na něco alergické, zda je pod dohledem nějakých odborníků, z jakého rodinného prostředí dítě pochází, kolik má sourozenců, zda je rodina úplná, kdo se o dítě nejčastěji

stará a podobně. To vše může souviset s učením a s jeho pozorností, soustředěním, případně také s motivací k učení a jeho rozvojem. Všechny tyto skutečnosti je důležité znát k pochopení dítěte ve vztahu k jeho chování, motivaci a potřebám k učení.

Je žádoucí, aby učitelé MŠ i asistenti uměli se záznamy o dítěti smysluplně pracovat, společně konzultovali jednotlivá zjištění a hledali cesty ke zlepšení.

Jelikož nám rodiče díky anamnéze mohou sdělit i **velmi citlivé údaje**, je potřeba k nim tak i přistupovat a jako s citlivými s nimi i nakládat. Velmi důležitá je důvěra mezi učitelkou a rodičem. Mnohdy se stává, že rodiče mohou požádat učitelku o radu, pokud si nejsou jisti se svými výchovnými a vzdělávacími postupy.

Dotazník

Dotazník je další metodou k doplnění informací o dítěti. Dotazníkem získáme mnoho dat za velmi krátkou dobu. Dotazníky můžeme dávat rodičům na začátku školního roku, kdy potřebujeme aktualizovat informace o dítěti. V dotaznících se rodičů doptáváme, jak je dítě samostatné při sebeobslužných činnostech, co zvládá a na jaké úrovni, jaká je jeho oblíbená hračka a činnost, jaká hračka nebo přístup ho uklidní, kterým hrám dává přednost,

zda vyhledává spíše společnost dětí, nebo dospělých, jak ho doma oslovují a další skutečnosti, které jednotlivé učitelky považují za důležité.

Rozhovor

Rozhovorem zjišťujeme názory, zájmy, hodnoty, vztahy k ostatním, myšlenkové pochody a přání. Rozhovor můžeme využívat jak s rodiči, tak i s dětmi.

Pomocí rozhovoru s dětmi si můžeme **doplňovat svá pozorování**. Dítě nám může objasnit, co udělalo, proč to tak udělalo, co ho zajímá, jaký má názor, jak se sebehodnotí, co by chtělo dokázat. Rozhovor můžeme využívat během celého dne, při spontánních hrách či řízené činnosti.

Rozhovorem s rodiči zjišťujeme další informace a potřebné skutečnosti. S rodiči můžeme komunikovat ráno při příchodu dítěte do třídy nebo při jeho odchodu. Tato komunikace je ve většině případů vzhledem k velmi malé časové dotaci a nepředvídaným situacím **improvizovaná**. Plánované a připravované rozhovory s rodiči vedeme při konzultačních nebo hovorových hodinách, kdy máme dostatečný časový prostor, vhodné a klidné místo. Otevřené otázky a témata si s předstihem můžeme připravit. Rozhovorem s rodiči můžeme zjišťovat informace o zájmech dítěte, čemu dává přednost, které věci a situace jsou mu nepříjemné, projevy chování v domácím prostředí a postupech, které se rodičům ve výchově osvědčují.

Při vedení rozhovoru s rodiči bychom měli zajistit příjemné prostředí, měli bychom **respektovat názory ostatních**, efektivní rozhovor by měl probíhat ve vzájemné důvěře a pohodě.

Pedagogická diagnostika má nezastupitelné místo v práci učitele mateřské školy, aby zajistila rozvoj každého dítěte dle jeho potřeb, aby volila takovou vzdělávací nabídku, která by děti aktivizovala k činnosti, motivovala je k lepším výsledkům, a dosáhly tak svého osobního maxima.

Autorka má dlouholetou učitelskou praxi, je lektorkou a autorkou publikací předškolního vzdělávání.

Obsah portfolia

Možným obsahem portfolia mohou být dotazníky, fotografie dítěte, fotografie rodičů, různé výkresy, pracovní listy, kresba postavy, básničky a říkadla, fotografie z her a činností, mohou tam být i pravidla třídy, různé humorné výroky dětí, výsledky domácích činností, různé diplomy a ocenění. Součástí portfolia mohou být také diagnostické archy a záznamy z pozorování.